

АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ХІХ – ПЕРШІЙ ПОЛ. ХХ СТ.

***Анотація.** В статті висвітлено історичні факти, пов'язані із формуванням архітектури нафтогазових комплексів на прикладі Східної Галичини в ХІХ – першій пол. ХХ ст. Проаналізовано архітектурно-просторовий образ та подано класифікацію будівель за функціональним призначенням.*

***Ключові слова:** нафтогазовий комплекс, НГК, архітектура, формування архітектури НГК.*

Актуальність та постановка проблеми. Темпи життя, винаходи у техніці породжують нові ідеї і створюють передумови для появи чогось нового. Відповідно такі тенденції впливають і на архітектуру, а зокрема, на розвиток та функціонування НГК (надалі НГК). Дедалі більше проектів у світі пов'язані з будівництвом нафтових комплексів. Основною проблемою нафтопереробної промисловості України є необхідність проведення реконструкції і модернізації існуючих нафтопереробних підприємств. Важливим чинником є також впровадження нових технологій, інновацій та будівництво нових НГК, здійснення яких не можливе без розуміння передумов їх зародження, а також особливостей, що впливають на їх формування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні етапи та норми проектування газонафтопроводів описують у своїх працях Возняк М. П. та Кривенко Г. М. Питаннями перспективи та розвитку нафтогазової справи в Україні займаються такі науковці як Лапко О.О., Данилюк М.О., Шидловський А. К., Витвицький Я.С. та Бараннік В.О. Дослідники звертають увагу на технологічні процеси переробки нафто- і газопродуктів та розробляють низку праць щодо економічного розвитку даної галузі. На території Східної Галичини розташовуються нафтогазові підприємства, які потребують реконструкції, реорганізації та благоустрою територій. Проте проблемі розвитку архітектури НГК не приділялось необхідної уваги.

Мета статті. Подати історичний розвиток формування архітектури НГК на території Східної Галичини в період з ХІХ – першої пол. ХХ ст. Провести аналіз

їх архітектурно-просторового образу та класифікувати будівлі за функціональним призначенням.

Виклад основного матеріалу. 1. Історичні передумови формування нафтогазових підприємств. Нафтогазові підприємства сьогодні є невід'ємною частиною історично сформованого середовища. Частина підприємств відіграють значну роль в забудові населеного пункту, в формуванні його силуету, являються пам'ятками архітектури.

Промислові будівлі призначені для розміщення промислових виробництв і повинні забезпечувати необхідні умови праці людей і експлуатації технологічного обладнання [1, с. 4]. Чого не можна сказати про умови праці з початком видобування нафти. М. Максим'юк у своїй праці «Нафтові копальні Надвірнянщини» згадує про те, що з появленням колодязів, так званих «копанок», праця робітників була важка і вкрай небезпечна. Породу з такого колодязя піднімали дерев'яними відрами чи цебриками. Нерідко шнур обривався і повні відра калічили, а то й вбивали ріпника. Душилися робітники попутнім газом. Про цю важку і повну небезпеки працю описав у повісті «Борислав сміється» та в інших своїх творах Іван Франко [2, с. 6]. На переробку нафту відвозили підводами, а вже пізніше її доставляли залізницею.

У 1860-х роках на нафтових територіях Прикарпаття розпочалися спроби буріння за допомогою ударів долота об породу спочатку ручним, а пізніше і механічним способом. Саме тоді і розпочинається встановлення так званих нафтових веж дерев'яної конструкції. У плані така установка складалась із двох-трьох, а подекуди чотирьох об'ємів квадратної або прямокутної конфігурації. Триярусна вежа, що звужується до верху, увінчана двоскатним дашком. Аналогічне покриття мають і інші об'єми. В основу об'ємно-просторового

вирішення споруд закладена асиметрична композиція з виразним спадом висот (рис.1).

Наприкінці 80-х рр. XIX ст. запроваджують більш удосконалену систему ударного буріння, відому як «канадійська». Відбувалось спорудження веж висотою 20-32 м, застосовували дерев'яні штанги та прядивні канати [3]. На Прикарпатті

Рис. 1. Локальна залізниця на нафтоперегінному заводі в м. Печеніжсин. Поштівка 1904 р.

досить довго будували дерев'яні вишки, які були характерним елементом

ландшафту. Згодом появилися сталеві вишки, що відрізнялися формою і розмірами.

Із збільшенням видобутку нафти та газу виникає потреба у створенні заводів промислової переробки. Так почав працювати завод Шрайнера і Герца по перегонці нафти (1848), нафтоперегінний завод Готліба в Дрогобичі (1863), один з найбільших нафтоперегінних заводів Австро-Угорщини в Печеніжині (1882), у 1902 р. розпочалось будівництво нафтоперегінного заводу в Надвірній, газопереробний завод у Бориславі (поч. XX ст.) та ін.

8 квітня 1900 р. газета «Кур'єр Станіславовські» у статті про Пасічну

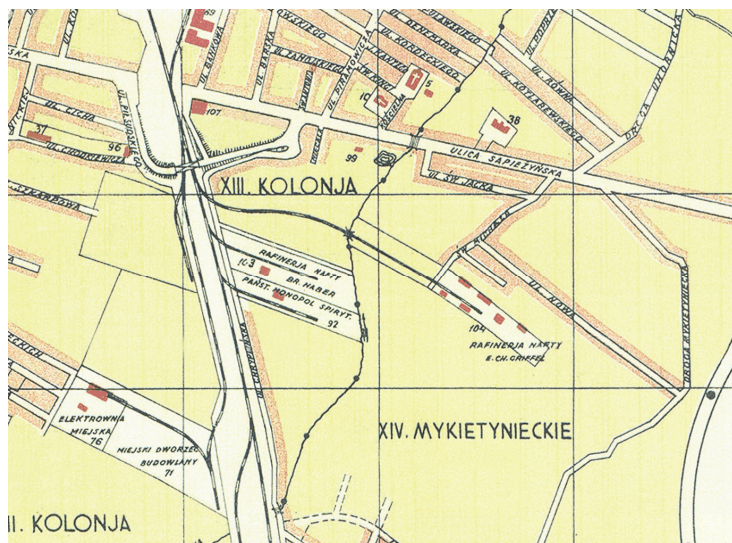

Рис. 2. Фрагмент плану міста Станіслава, на якому зображений нафтоперегінний завод «Брати Габер» та завод фірми «Бензонафта», 1932 р. Л. Сімек.

розповіла, що тут діє фабрика заліза і копальня нафти голландської нафтової компанії, що село має багато порядних будинків, магазинів, пошту і телеграф. Для приїжджих робітників нафтопромисловці збудували чотири дерев'яних і один мурований двоповерховий будинок, в якому розміщувалась канцелярія і помешкання для керівників копальні [2, с. 8].

2. Розміщення та розпланування підприємств НГК на території Івано-Франківської області в XIX – першій пол. XX ст. З матеріалів Державного архіву Івано-Франківської області (далі ДАІФО) відомо, що на поч. XX ст. у м. Станіславові (нині м. Івано-Франківськ) діяв **нафтоперегінний завод «Брати Габер»**. Розташовувався в південно-східній частині міста, в напрямку Тисмениці по вул. Хриплинській, на відстані 400 кроків від залізничного віадуку. Ділянка нафтоперегінного

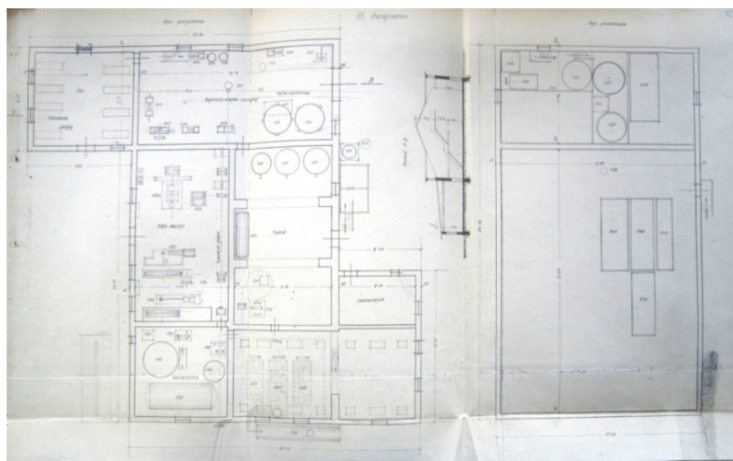
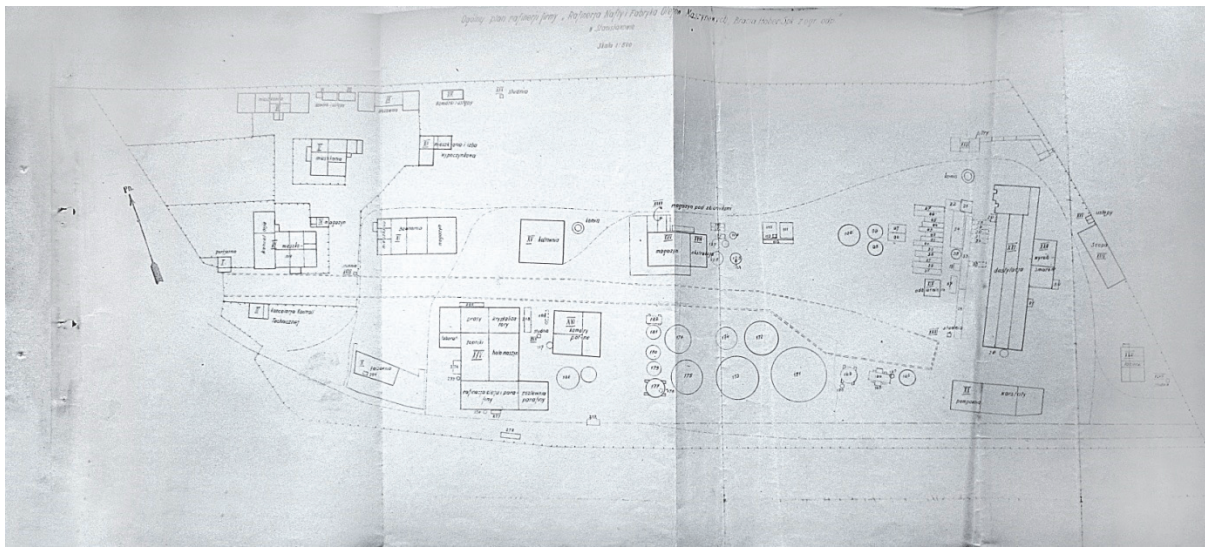

Рис. 3. Креслення будинку парафінарні нафтоперегінного заводу «Брати Габер» [4].

Д

Рис.4. Схема планування нафтоперегінного заводу «Брати Габер» [4].

заводу дещо витягнута по осі захід-схід, огорожена високим щільним парканом з трьома брамами. Перша брама для залізничного транспорту розміщувалась від вул. Хриплинської, збоку порт'єрна із входом на територію. Друга брама – на відстані 20 м. від попередньої. Третя брама, яка відкривалась тільки в окремих випадках, знаходилась зі східної сторони. Над першою брамою була розміщена вивіска з повною назвою фірми [4].

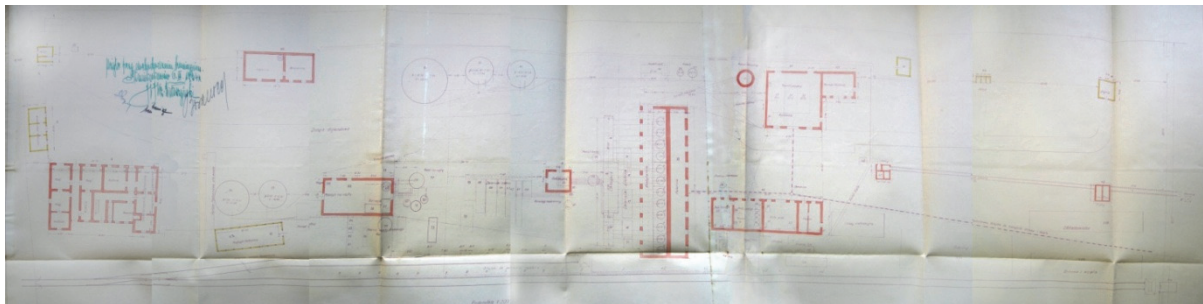

Рис. 5. Схема планування нафтоперегінного заводу фірми «Бензонафта» [6].

При вул. св. Михаїла, 21 (нині вул. Лисенка [5]), в напрямку Тисмениці, недалеко від залізничного мосту над Бистрицею знаходився ще один **нафтоперегінний завод фірми «Бензонафта»**. З технічного опису відомо, що він був огорожений щільним парканом висотою 2 м, з двома брамами, на одній з яких була вивіска з повним звучанням фірми. Із західної сторони території знаходилась порт'єрна. З одного боку від неї розміщувалась двостулкова брама, з іншого — друга брама для потягів на відстані 30 м. [6].

Обидва заводи включали в себе такі будівлі та споруди як: порт'єрню, житлові будинки, відпочинкові кімнати для працівників, канцелярію для казначейського контролю, складські споруди, бондарню, павільйон для машин, лабораторію, котельню, дистиляційну кімнату, нафтовий склад та ін. Будинки одно-двоповерхові, цегляні, муровані з одно- та двоскатними дахами.

Дерев'яними були тільки складські будівлі, ймовірно каркасної конструкції [4, 6].

Рис. 6. Схема планування нафтоперегінного заводу в м. Болехові [7].

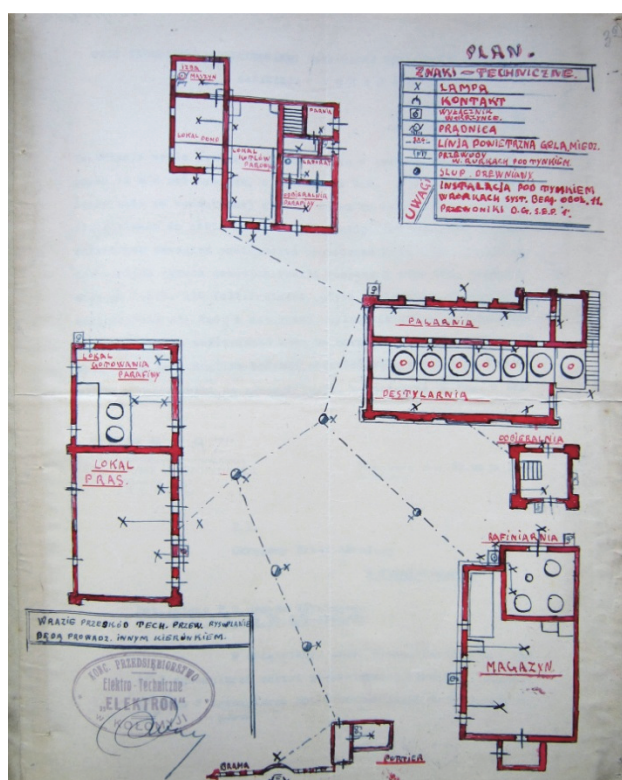

Рис. 7. Схема планування нафтоперегінного заводу фірми «Гате» [9].

На поч. XX ст. в м. Болехові діяв **нафтоперегінний завод акціонерного товариства «Болехів»**. З технічного опису випливає, що до його складу входили житлові будинки, канцелярія, лабораторія, складські будівлі, котельня, будинок з відпочинковими кімнатами для працівників. На основі аналізу технічних креслень дізнаємось, що будівлі були одноповерховими, стіни виконані з цегли товщиною 30, 45 і 60 см. Дерев'яні дахові конструкції під одно- та двоскатними дахами. Котельня заводу мала металеві дахові конструкції з бляшаним покриттям [7].

У 1907 р. почав функціонувати **нафтоперегінний завод в м. Надвірна**, який на той час був досить значним підприємством. Територія заводу трапецієподібної форми, огорожена дерев'яним парканом висотою 2 м. Над головною в'їзною брамою розміщувався напис із назвою фірми. З північно-східного боку знаходилась інша брама, яка пов'язувала завод із близько розташованою залізничною станцією. Нафтоперегінний завод включав у себе такі будинки та споруди: порт'єрню, житлові будинки, канцелярію, лабораторію, павільйони, складські та виробничі споруди, кузню, бондарню, столярню і механічні майстерні. Будинки мурованої та дерев'яної конструкції, дахи яких покриті черепицею та оцинкованою бляхою [8].

На теренех Східної Галичини діяв ще один **нафтоперегінний завод фірми «Гате»** в с. Вербіж Нижній Коломийського повіту (нині с. Нижній Вербіж Коломийського району). Завод знаходився при повітовій дорозі Коломия-Печеніжин. Територія огорожена парканом з дубовими стовпами висотою 2,10 м. Над входом головної в'їзної брами виднілася вивіска з написом «BENAGAZ». До складу заводу входили : порт'єрня, житлові, складські та виробничі будівлі. Будинки були одноповерховими, з одно- та двоскатними дахами, покритими черепицею та бляхою [9].

3. Архітектурні особливості нафтогазових підприємств.

Аналізуючи історичні аспекти розвитку архітектурно-планувальної організації нафтопромислів Галичини, можна зробити висновок, що спорудження заводів велося в період з сер. XIX – поч. XX ст. В цей період в архітектурі набувають розвитку такі стилі як історизм та сецесія (модерн).

Початком нової архітектури – стилю історизму, що утвердився на галицькому ґрунті є початок змін у суспільно-політичному устрої Австро-Угорщини, а саме революційні події “Весни народів” 1848 р. [10, с. 189].

XX ст. потребувало нових пластичних форм, для утворення яких були необхідні нові матеріали – металеві конструкції, залізобетон, скло, що стали основою сучасної архітектури, початком якої став стиль «модерн». Новий стиль у XX ст. зародився і швидко розповсюдився у Європі [11, с. 19].

Тісний зв'язок з європейськими країнами сприяв розвитку стилю модерн, або як його називають сецесія, і в Україні. На теренах Галичини він утвердився на кінець XIX – початок XX століття [12]. Яскравим прикладом є пам'ятка промислової архітектури, що збереглась на території нафтопереробного заводу по вул. Вокзальна, 5 в м. Надвірна. Це одноповерховий будинок, який використовується сьогодні як склад. Має риси сецесії, які відтворені поєднанням нетинькованої цегли та отинькованими деталями [13, с. 45].

Найбільшого розвитку архітектура НГК набуває у період з сер. XIX – поч. XX ст. Будівництво заводів сприяло соціальному та економічному розвитку краю. Аналізуючи генеральні плани промислових підприємств за

функціонально-технологічною ознакою можна виділити наступні основні зони: вхідну, адміністративну, житлову, господарську, виробничу та складську. Деякі підприємства НГК історично формувались на територіях уздовж річкових берегів та залізничних шляхів. Будівлі підприємств одно- та двоповерхові, цегляні, одно- та двоскатні дахи покриті черепицею та бляхою. У плані будівлі прямокутної та складної конфігурації.

За функціональним призначенням будівлі та споруди заводів XIX – поч. XX ст. поділялись на:

- адміністративно-побутові приміщення;
- санітарно-побутові приміщення;
- житлові будинки;
- виробничі приміщення;
- складські споруди;

Отже, архітектура НГК Східної Галичини у складі Австро-Угорщини та Польщі зазнала значного розвитку. Під впливом іноземного капіталу сформувались основні великі підприємства та їх комплекси.

Висновки

1. Аналіз історичних передумов вказує на особливу роль НГК в промисловій архітектурі Східної Галичини.
2. Автором проведено дослідження п'яти об'єктів НГК. Розміщення та розпланування промислових територій вказує на технологічну обумовленість архітектурно-містобудівних рішень. Належна увага приділена впливу умов розташування ділянки на архітектуру будівель і споруд.
3. Проаналізовано особливості архітектурно-планувальних рішень об'єктів. Вони показують раціональність та ефективну доцільність нафтогазових підприємств. Виділено п'ять груп будівель за функціональним призначенням, їх розміщення на ділянці та взаємну обумовленість зв'язків.

Література

1. Архитектурное проектирование промышленных зданий / [В.Ф. Вавилин, В.В. Вавилин, Н.М. Кузнецов, С.А. Коротаев]. – Саранск.: Издательство Мордовского Университета, 2005. – 129 с.
2. Максим'юк М. Нафтові копальні Надвірнянщини / М. Максим'юк. – Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 92 с.
3. Осінчук З. П., Поліник М. М. Буріння свердловин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.biz.ua/proj/naftogaz/pdf/0025-0030.pdf>
4. Державний архів Івано-Франківської області
Ф. 47 Станіславське окружне гірниче управління 1889-1939 рр. оп. 1
Спр. 506. Переписка с высшим горным округом во Львове, техническое описание и чертежи нефтеперегонного завода «Братья Габер» в городе Станиславе за 1934-1939 рр., 86 арк.
5. Каталог Головатого-Бондарева [Електронний ресурс]. – Ів.-Фр.: Івано-Франківська обласна організація Національної спілки краєзнавців України. – Режим доступу: <http://ifoonsku.ucoz.ua/Dokumentacija/KGB.pdf>
6. Державний архів Івано-Франківської області
Ф. 47 Станіславське окружне гірниче управління 1889-1939 рр. оп. 1
Спр. 505. План и техническое описание нефтеперегонного завода фирмы «Бензонафта» в гор. Станиславе за 1935-1937 рр., 69 арк.
7. Державний архів Івано-Франківської області
Ф. 47 Станіславське окружне гірниче управління 1889-1939 рр. оп. 1
Спр. 501. Чертежи и техническое описание нефтеперегонного завода акционерного общества «Болехов» в городе Болехове, Долинского повета за 1934-1937 рр., 68 арк.
8. Державний архів Івано-Франківської області
Ф. 47 Станіславське окружне гірниче управління 1889-1939 рр. оп. 1
9. Державний архів Івано-Франківської області
Ф. 47 Станіславське окружне гірниче управління 1889-1939 рр. оп. 1
Спр. 502. Чертежи и техническое описание нефтеперегонного завода фирмы «Гате» в с. Вербиж-Нижний Коломыйского повета за 1935-1937 рр., 173 арк.
10. Жук О. К. Розвиток львівської школи архітектури у період історизму (1870–1900 рр.) / О. К. Жук // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". – 2004. – № 505 : Архітектура. – с. 188–192.
11. Історія архітектури та містобудування [Навчальний посібник] / Васильченко В.І., Солярська І.О., Авдєєва М.С. Авдєєва Н.Ю.. – К.: НАУ, 2010. – 248 с.
12. Поліщук Л. К. Сецесія в архітектурі Станіславова кінця ХІХ - початку ХХ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. архіт.: 18.00.01 / Л.К. Поліщук. – К., 2003. – 20 с.

13. Звід пам'яток Івано-Франківської області. Надвірнянський район: енциклоп. вид.: у 2 кн/ авт. Кол.: Р.Гандзюк, Л.Поліщук, З.Федунків та ін. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2012. – Кн. 1-а. місто Надвірна.- 132 с.

Annotation

This article deals with the historical facts related to the formation of architecture of oil and gas complexes on the example of Eastern Halychyna in the XIX - first half of the XX century. Architectural and dimensional image was analyzed and the classification of buildings by functional purpose was submitted.

Key words: oil and gas complex, architecture, forming architecture of oil and gas complex.

Аннотация

В статье рассматриваются исторические факты, связанные с формированием архитектуры нефтегазовых комплексов на примере Восточной Галичины в XIX - первой пол. XX в. Проанализирован архитектурно-пространственный образ и представлена классификация зданий по функциональному назначению.

Ключові слова: нефтегазовый комплекс, НГК, архитектура, формирование архитектуры НГК.